

Ս. Հակոբա վանքի նվիրատվությունների մատյանը թեև անհամեմատ ավելի համեստ բովանդակություն ունի, սակայն ձեռագրագիտական տեսակետից և աղբյուրագիտական արժանիքներով այն կարող է դասվել այս կարգի հուշարձանների շարքը: Ուստի կարծում ենք իրավացի են ձեռագրի առաջին նկարագրողները, երբ մայր քարտում այն վերնագրել են «Քեթովկ Ս. Յակոբայ վանից Ակոուոյ»:

Պատմական Հայաստանի Այրարատ նահանգի Մասյացոտն գավառի Ակոուի գյուղավանը Հայաստանի հնագույն բնակավայրերից է: Նրա մասին առաջին անգամ հիշատակում է V դարի պատմիչ Ղազար Փարպեցին⁴: Հետագա մատենագիրների երկերում, ձեռագրաց հիշատակարաններում և այլ աղբյուրներում եղած տեղեկությունները գալիս են վկայելու, որ Մասսի լանջին թառած այս հին ավանը, կտրծք տալով ժամանակի արհավիրքներին ու աղետներին, շարունակել է գոյատևել մինչև 1840 թ. հուլիսի 2-ը, երբ հիմնովին կործանվեց ու բնակիչներով հանդերձ թաղվեց, մնալով լավալախառն տիղմի ու Մասսի հրաբխային ցնցումներից պոկված լեռնաբեկորների փլվածքի տակ:

«Ակոուի» տեղանվան ժողովրդական ստուգաբանությունը՝ «արկուուի», ըստ որի իբր նոյր իջնելով Արարատից առաջին անգամ այնտեղ է տնկել խաղողի որթը, ավելի լայն տարածում ստացավ ուշ միջնադարում: Այդ շրջանի աղբյուրներում և ձեռագրաց հիշատակարաններում մեծ մասամբ գյուղն անվանվում է «Արկուուի»:

Մատենագրական աղբյուրների և XVII—XIX դդ. ճանապարհորդների տվյալներով Ղ. Ալիշանն ու Ս. Էփրեկյանը տալիս են գյուղի աշխարհագրական և տեղագրական նկարագիրը, ինչպես նաև Ս. Հակոբա վանքի լեգենդախառն, կցկտուր պատմությունը, ավարտելով այն երկրաշարժի և գյուղի կործանման նկարագրությամբ⁵:

Կործանմանը անմիջապես նախորդող տասնամյակին վերաբերող ամենահավաստի տեղեկությունները պահպանված են Ֆ. Պարրոտի «Ուղևորություն դեպի Արարատ» ուղեգրական գեկուցագրի⁶ և Ի. Շոպենի 1852 թ. լույս տեսած Հայկական մարզի վիճակագրական ուսումնասիրության մեջ⁷:

Ս. Հակոբա վանքի քրթովի տվյալները, ինչպես ասվեց, հիմնականում վերաբերում են XVII դ. 60—70-ական թվականներին: Թեև նվիրատվությունների մի մասին վերաբերող, տարբեր անձնավորությունների ձեռքով կատարված արձանագրությունները, XVIII դարից են (23բ էջի արձանագրությունը ունի հայոց ՌՃՄԳ (1704), իսկ 8բ էջինը ՌՃՄԶ (1707) թվականները):

նահանգին Սիսական»-ի XIV դ. ընդորինակությունը բովանդակող ձեռագիրը, որի վերջին 337բ—383բ էջերում կան Տաթևի վանքապատկան գյուղերից ստացվող եկամուտների և այլ կալվածների ու տնտեսական հարցերի մասին կատարված արժեքավոր հիշատակագրություններ ու արձանագրություններ:

⁴ Ղազարայ Փարպեցույ Պատմութիւն հայոց, աշխ. Գ. Տեր-Մկրտչյան և Սու. Մալխասյան, Տփղիս, 1904, էջ 123, 125:

⁵ Ղ. Ալիշան, Այրարատ, վեներտիկ, 1890, էջ 459, 470—474, Ս. Էփրեկյան, Բնաշխարհիկ բառարան, վեներտիկ, 1902, հ. 1, էջ 81—87:

⁶ Խ. Արովյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, Երևան, 1956, հ. 7, էջ 221—299:

⁷ И. Шопен, Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, СПб, 1852, стр. 490, 563—566, 1803—1806 (այսուհետև՝ Шопен).